

EL PERIODISME D'INVESTIGACIÓ. TIPOLOGIA I CLASSIFICACIÓ METODOLÒGICA

MONTSERRAT QUESADA PÉREZ

El terme *periodisme d'investigació*, o l'equivalent anglès *investigative reporting*, continua sent, dins la professió periodística, un dels que provoquen més polèmica i malentesos. Després de tota una dècada de pràctica d'aquesta modalitat a casa nostra, estem segurs que tothom pot explicar, amb més o menys encert, els trets diferenciadors d'aquests reportatges que anomenem «d'investigació».

Però el problema que vull plantejar aquí és un altre. M'agradaria, molt breument, posar una mica d'ordre en aquest calaix de sastre on tothom emmagatzema tots aquells productes periodístics que s'allunyen clarament de les rutines habituals de l'actualitat informativa i que tenen en comú la voluntat, no sempre reeixida, de denunciar malifetes comeses pels que tenen el poder de fer-les.

L'únic criteri discriminador que podem utilitzar per establir diferències rellevants entre tots aquests productes periodístics es basa en la metodologia d'investigació que cada periodista defineix, i s'esforça en dur a la pràctica, per arribar a demostrar allò que li sembla que han de ser els seus objectius de treball.

Com a consideració prèvia, i aprofito ara per replicar als que creuen que el periodisme d'investigació només es pot fer des dels mitjans de comunicació solvents i amb influències, he de dir que tot el periodisme, entès genèricament, inclou sempre per definició alguna peça d'investigació. El fet de preguntar en una conferència de premsa, de contrastar declaracions amb fonts independents, de cercar documents, de traslladar-se al lloc dels fets per obtenir informació de primera mà, tasques totes elles habituals en el periodisme diari suggereix ja algun nivell d'investigació en les rutines habituals dels periodistes. Llavors, de què parlem, quan ens referim al «periodisme d'investigació»?

La primera cosa que cal dir és que, com a metodologia de treball, el periodisme d'investigació no està restringit a unes poques especialitzacions temàtiques. Fer periodisme d'investigació no vol dir només denunciar temes, massa sovint relacionats amb afers polítics o econòmics. Des del meu punt de vista, fer periodisme d'investigació vol dir tractar qualsevol temàtica periodística —és a dir, *totes*— amb un aparell metodològic, substancialment diferent del que s'utilitza en les rutines del periodisme d'actualitat, i en el qual la característica principal haurà de ser el rigor en l'aplicació de les tècniques d'investigació.

Aquesta metodologia de treball inclou, efectivament, les entrevistes d'investigació, el buidatge sistemàtic de documentació legal, oficial, pública o d'altra mena, la contrastació permanent de totes les petites o grans peces d'informació, etc. I tot això amb la finalitat d'arribar a confeccionar un treball periodístic que, massa sovint —sobretot des del punt de vista dels que mai s'han posat a fer aquesta feina—, s'associa exclusivament a les característiques més cridaneres de la modalitat: les filtracions de dossiers, el pagament d'informacions, les declaracions confidencials, les acusacions de corrupció, les activitats soterrànies, els periodistes estrella, les fonts secretes, etc.

En el pitjor dels casos, els menys entesos confonen la investigació periodística —que sempre és un treball de camp— amb el que acadèmicament entenem per *recerca d'investigació*. Doncs bé, confio que la petita tipologia que descriuré tot seguit ajudi a classificar tot allò que hem anat posant en aquell calaix de sastre i ens permeti començar a parlar, amb propietat, del que és periodisme d'investigació i del que no ho és, o del que s'esforça per ser-ho i per què no ho és.

El periodisme en profunditat

Sovint sentim dir que el periodisme d'investigació aprofundeix en els temes que tracta. És cert. Però també l'anomenat *periodisme en profunditat* ho fa. On és, doncs, la diferència? Al meu entendre, el periodisme en profunditat es caracteritza perquè cerca molta més informació de la que seria necessària per confeccionar un reportatge típic de cap de setmana. El seu objectiu és oferir als lectors totes les vessants i totes les implicacions d'un tema, entrevistant les parts implicades i acumulant documentació descriptiva sobre el tema general del reportatge. Aquesta manera global de treballar fa que, en moltes ocasions, el periodista descarti la possibilitat de seguir una línia d'investigació pròpia i prèviament definida, a causa del gran

cúmulo d'informacions sense classificar que pot arribar a manipular. Els seus esforços, per tant, s'adrecen més cap a la intenció d'oferir una panoràmica general de tema en qüestió, amb molta informació objectiva, que cap a l'objectiu de demostrar cap hipòtesi de treball concreta.

D'altra banda, tota la informació que presenta el reportatge en profunditat és informació pública, és a dir, informació a l'abast de tothom, i en això també s'allunya del periodisme d'investigació. La vella definició que diu que el periodisme d'investigació descobreix informació que habitualment els poders públics volen amagar a l'opinió pública no s'ajusta, com poden veure, a la definició del periodisme en profunditat.

En els mitjans àudio-visuals, aquesta modalitat periodística encaixa molt bé en programes del tipus *En portada*, *Línia 900* o, genèricament, en els documentals.

El periodisme documental

Una varietat del periodisme en profunditat es l'anomenat *periodisme documental* o *periodisme ben documentat*, que té com a tret més característic, precisament, la utilització de documentació com a mètode per verificar les informacions que s'inclouran en els reportatges. Continua sent un periodisme descriptiu i aprofundit que, en aquest cas, presenta la limitació resultant del fet que no sempre, ni tots els temes, apareixen explicats per mitjà de papers. Aquesta limitació no li és un impediment, al periodisme d'investigació: qualsevol tema és investigable, hi hagi o no hi hagi documents que l'expliquin. Per exemple, els reportatges d'investigació sobre les operacions que la màfia ha estat desplegant a Espanya en els darrers anys no estaven en absolut documentats, però en canvi, varen ser excel·lents treballs periodístics que, fins i tot, varen servir per ajudar a instruir el procés italià contra la màfia que va dur a terme el recentment assassinat jutge Giovanni Falcone.

Els reportatges ben documentats, doncs, tenen el mèrit de cercar tota la documentació disponible sobre un tema, però renuncien per definició a tractar altres temes, inexplicables amb documents.

Les informacions en exclusiva

Les *informacions en exclusiva* o *scoops* també tenen molt a veure amb el periodisme d'investigació, almenys en un sentit. Quan un periodista publica en exclusiva una informació on es denuncia el mal ús que, per exemple, una determinada institució ha estat fent dels

diners públics, està publicant alhora una informació en exclusiva i, possiblement, un reportatge d'investigació. Per estar ben segurs, però, que el text en qüestió pertany a la modalitat de periodisme d'investigació, cal que inclogui dades com ara el volum econòmic desviat, el nom de les persones que hi estan implicades i són responsables d'aquestes anomalies, els mecanismes, tant documentals com reals, que han utilitzat per fer el frau, etc. Tot això, és clar, comporta molta més feina que la simple informació en exclusiva, consistent a informar de la possible irregularitat institucional. En general, doncs, podem dir que tots els reportatges d'investigació ofereixen als lectors una exclusiva informativa, però aquesta informació, per si sola, sense el suport de més treball d'indagació, no és una peça de periodisme d'investigació.

El periodisme de denúncia

En l'argot professional, el *periodisme de denúncia* s'identifica amb els reportatges de caire social que descriuen amb to de denúncia, i fent sempre referència a estadístiques, situacions extremes i desemparades. Els temes habituals d'aquesta modalitat acostumen a presentar problemàtiques generals, com ara els perills de la droga-addicció, l'alcoholisme, el tabaquisme, la contaminació mediambiental, les deficientes condicions de vida dels malalts de la SIDA, dels nens orfes, de les ètnies marginades, etc.

Aquests reportatges es diferencien del periodisme d'investigació en què, tot i dir-se «reportatges de denúncia», no tenen com a objectiu incriminar ningú ni atribuir responsabilitats a persones, amb noms i càrrecs concrets, o a institucions, sinó que acompleixen les seves fites simplement exposant la situació social que descriuen.

El periodisme testimonial o participatiu

Aquesta modalitat, heretada directament del periodisme compromès nord-americà dels anys seixanta, ha tingut fins al moment poca acceptació a casa nostra. Consisteix bàsicament, a fer que el periodista prengui part activa en els esdeveniments dels quals vol informar, per després poder explicar-los de primera mà, tal com ho faria un testimoni presencial d'aquests fets. Com no és difícil deduir, el reportatge final donarà una versió dels fets, viscuts des d'una posició ben concreta, que quasi inevitablement vindrà tenyida per la pròpia subjectivitat del periodista.

En el cas que la feina s'hagi planificat d'una manera acurada, aquesta modalitat inclourà tot un procés complex d'elaboració i

disseny de tècniques d'infiltració del periodista en la comunitat concreta de la qual vol informar.

El periodisme testimonial o participatiu és el tipus de periodisme que ha portat a la fama l'alemany Günter Wallraff per les seves infiltracions en comunitats de marginats i oprimits; és també el que practicà durant anys el periodista xilè Rubén Adrián Valenzuela per informar, entre altres temes, de les presons o dels hospitals psiquiàtrics sota la dictadura de Pinochet; és, finalment, al que es van apropar els periodistes catalans Xavier Vinader i Pepe Rodríguez per conèixer de prop les activitats de grups tancats d'extrema dreta o de sectes destructives, respectivament.

Ara bé, aquestes tècniques d'infiltració, si no s'acompanyen d'un seguiment documental complet que demostrï i expliqui allò que el periodista veu amb els seus propis ulls, es queden en periodisme testimonial o participatiu, però no arriben mai a ser periodisme d'investigació.

Finalment, val la pena dir, per tancar aquesta comunicació, que en el moment present el periodisme participatiu ha perdut gairebé tots els seus adeptes. Sembla com si els periodistes haguessin comprovat que és més fàcil establir una relació professional amb una bona font que es trobi dintre del grup del qual es vol informar, i que per tant els explicarà amb detall tot allò que vulguin saber, que no pas haver de córrer el risc i les dificultats que comporta amagar la pròpia personalitat de periodista, a més d'activar tota una estratègia vital per compensar l'inevitable desgast psicològic que comporta tota infiltració.

Aquesta realitat, a hores d'ara, està jugant a favor del periodisme d'investigació, les bases metodològiques del qual estan sent incorporades cada cop més a les rutines professionals dels periodistes d'arreu.